

„...az élet nem ez a blitvai gaz bűnözés, hanem vándormadarak éneke, messze fölötté államhatároknak, messze fölötté annak, ahová elérhet egy Barutanszki keze, ének arról, hogy nem kellene hogy az élet bár-gyú, ostoba frázis legyen!

A frázis uralkodik századokon keresztül az emberi civilizáció minden írásos dokumentumában. A frázis nem is meghamisított banalitás, a frázis nem is eltor-zított valóság, a frázis nem rossz helyen alkalmazott hamis grimasz, a frázis minden emberi nemes indíték sematizált gyilkolása, a frázis az emberi ész halálához, buta likvidálása! A frázis halál!”

Krlezsa: Bankett Blitvában

Ez a költő Blitvában élve is megmaradt költőnek. Bármennyire is lidércnyomásos borzalommal él benne a témájában, a blitvai valóságban s bár-mennyire is kísértetek reménytelenségével él őbenne ez a valóság, őt magát mégse tudja elborítani; a témája, a blitvai valóság nem tud úgy fölébekere-kedni, hogy a költő saját költői problematikája kizárólagosan a társadalmi problematika határai közé szűküljön össze.

Sose történik meg vele, ami annyi nemes szándékú társadalmi regény író-jával, hogy regisztrálva a korlátokat, melyek ellen küzd, maga is e korlátok áldozatává váljék költői szárnyalásában.

Amit ugyanis Krlezsa Miroszláv mint kontrasztot és mértéket szembeállít Blitvával, az nem egy a vidéki ifjú embereknek nosztalgiájával ékesített fiktív Európa káprázatos ábrándos képe. Az ünnepelt blitvai szobrász Rajevszki Pá-risban egy kiállításán Blitvát „aranyisakkal és kopjával, mint kokett Pallas Athenét” mutatja be. Ennek az így szimbolizált Blitvának méltó párja az az Európa-mítosz, melyet Blitvában és Blitvákban propagálnak.

„Végül is ugyan hol található manapság az az Európa, ahol „jobb európai szokások” érvényesülnének, ez az a kérdés, amire nekem felelni tessék, ked-ves barátom! Igen!” — kiált fel doktor Burgwaldsen, „a szittyá, a kárpáti hú-nok és a balti finnek jogtörténelmének” tanára s ha ezt azért is teszi, hogy a blitvinizált Európával mint enyhítő körülménnyel érveljen a blitvai állapotok javára, a felkiáltás maga mégis igen megokolt. Oldalszámra lehetne idézni annak illusztrálására, hogy mint gondoskodik a „Bankett Blitvában” költője arról, hogy a blitvai mítoszrombolás ne váljék valahogy *salvus conductus*-szá „a kamatlábakra épült pseudo-civilizációk”, az Európa-mítosz számára. Nem egy fiktív Európa álmképe és vágya lebeg a blitvai sötétség felett mint Blitva negációja, hanem a blitvai sötétség maga úgy áll itt égig magasodva, mint egy egyetemes állapot, a civilizáció egyetemének vizionárius szimbóluma.

S mégis, bármennyire is fojtogató, mindenütt jelenlévő egyetemesen inkluzív a blitvai látomás, nem tudja elföldni a távlatot, amelyből a költő Blitvát szemléli és ábrázolja. A költő problémája nem szorul a kilátást elzáró blitvai problematika határai közé, hanem ép ellenkezőleg, a blitvai sötétség mint maradéktalan sötétség azáltal válik láthatóvá, hogy vele szemben nem halványul el mint perspektíva a végtelen, a kozmikus, vagy ha úgy tetszik, az egyéni, emberi problematika, mint legfelsőbb instancia.

„Az eső elállt s hállatszott, ahogy az esőcseppek levélről levélre vándorolnak mint önálló kis világok, melyek sötét magasságokból érkeztek ide, most pedig a rövid földi existenciájuk befejeztével egymásután gördülnek levélről levélre, egyik ágról a másikra, árokba, sárba, be a Blitva folyónak a vizébe, amely megdagadt és zúg a híd alatt, komoran és szennyesen, mint viharos fenygetés.”

Az esőcseppek, mint önálló kis világok. Az önálló kis világok, mint esőcseppek. És azzal, hogy doktor Nielsen az, akinek a költő ezt a hasonlatot eszébe juttatja, ez által a hasonlat által a blitvai sötétség máris megszűnik mindent eltakaró valóság lenni, marad ugyan ami volt, sőt még inkább érezzük, hogy mennyire sötét, de már nem csak a reménytelen vergődés és vergődő reménytelenség, hanem nyugodt fényű csillagok perspektívájából, melyek felé nekünk rést a költői szó nyitott.

A „Bankett Blitvában” költőjénél a hasonlat nem pusztán ötlet, virtuóz dekoratív elem, hanem mindig minden esetben lényeges szerepet tölt be nemcsak a maga helyén, hanem az egész mű szellemének megvilágítása szempontjából. Egy-egy hasonlattal, egy-egy költői képpel meglepő kapcsolatokat főd fel, összefüggéseket teremt és sejtet.

Doktor Nielsen a fiát gyászoló, siketen a süket zongorán játszó özvegyasszony lakásán rejtőzködik a hóhérai elől és az ablakból egy földszinti lakásra lát, egész éjjel nem aludt s kora hajnalban nézi az ablakból a földszinti lakást ott szemben. Reggel ott rendőrség járt, de azonkívül semmi különös nincs azon a lakáson. Csakhogy nincs olyan lakás, melyen semmi különös se volna, ha költő les be az ablakán.

„A nyitott ablakon keresztül ó-német ebédelőre látott, zöld bársonydivány és a zöld bársonydivány galeriája felett csendéletek koralakú fakeretben: öszi-barackok és cseresnye és alma... A cseléd lány már hozzákezdett a reggeli takarításhoz, kinyitotta az ablakokat, a nehéz ó-német székeket már fejtetőre állítva az asztalra helyezte és így a parasztlány titokzatosan mozgott ide-oda a megvilágított szobában, hozzá-hozzáérve ehhez meg ahhoz és hajlongva titokzatos, a faltól eltakart és láthatatlan bútorzat egyes tárgyai előtt...”

Parasztruhás cseléd lány, aki kora reggel a lakás takarításába fog: ennek a legbanálisabb műveletnek a látványa egyszerre álomszerűvé válik, látomás jellegét kapja; mint valami emlék, vagy emlék emléke, amely szinte fájón éles körvonalakkal hirtelen bukkan fel s melyhez hiába keressük a hozzátartozó elmerült teret és időt. Mintha valamit példázna, de nem találunk rá arra, hogy mit példáz. Úgy hat mint egy hasonlat, de mintha azt az első felét, azt, amit megvilágít, amit a hasonlatnak ez a második fele idéz, meg kellene lelnünk. A „közönséges”. még a közönséges is, mely úgy áll elénk, hogy egyszerre mögötte és benne rejtélyt érzünk, melyet meg kellene fejtenünk — itt és csak itt, a szemek ebben a szűzi csodálkozásra való képességében van az eleméntáris és kiapadhatatlan forrása a „Bankett Blitvában” legmélyebb költői inspirációjának (mint talán általában minden művészetnek). És a csodálkozó szemekkel, melyek nem tudnak hozzászokni a szokásos világhoz, különös dolgok történnek. Doktor Nielsen, amint az ő „véres felindultságában önmagában beszélgetve” helyét nemelve bolyong a blitvai ködben, eljut egy erdőbe. a régi Vár közelébe.

„Az aszfaltozott főúton teljes hadifelszerelésben egy század katonaság jött lefelé. Sisakok, kések, csizmák, hosszú blitvai köpenyek s itt-ott egy parázsló cigarettá. Az út szélén egy ifjú tiszt kíváncsian fordult meg a magányos járókelő után és ez furcsán hatott Nielsenre. Fialat, derűs, mosolygó, kíváncsi arc és a kezén fehér kesztyű, olyan intenzíven fehér, hogy kísérteties.”

Miért kísérteties egy fiatal katonatiszt előírásosan tiszta fehér kesztyűje doktor Nielsen számára, aki maga is egykor katona, egykor ép Barutanszki ezredes légionáriusa volt? Sok szörnyűséget, sok piros vért juttat Nielsen eszébe? Sok ilyen mosolygó fiatal tisztet látott elvadult arccal ölni vagy halni? Nem tudja senki s maga Nielsen se. De ez az intenzíven fehér kesztyű a fiatal, derűs, mosolygó tiszt kezén valóban kísértetiesé vált.

Szemben a házzal, ahol Nielsen a halál elől rejtőzködik, a lakásban, ahol az az ó-német ebédlő van, hajnali házkutatást tartanak. Izgatott személyek sűrőnek-forgognak, ajtócsapkodás és az ó-német ebédlő asztalán, ahol egyébként reggelenként doktor Nielsen a fejtetőre állított székeket látta, most könyvek, halom fehérenemű, dobozok tele fényképekkel és sok titkosrendőr...

„Kint pedig rendőrkordon... Azután megint eloltják a lámpát és mindnyájan titokzatosan eltűntek. A rendőrosztag Nielsen háza tövében csendesen, némileg fáradtan, de fej nélkül mozognak. A fantasztikus világ, ameybe a hasonlat lendített át bennünket, az voltaképp nem más, mint ez a reális világ, csak épen megmutatkozva, láthatóvá téve. Láthatóvá lett téve, hogy a megszokott életünk, életfeltételeink, az, amit nap nap után látunk és teszünk, egész valóságunk fantasztikus mint egy rém-mese. Rém mese, melyet nem mi magunk gondoltunk ki, de magunk csinálunk, saját cselekedeteinkkel folytatunk, rém-mese, mely annyira tetteink és gondolataink megszokott börtönévé lett, hogy költőnek kell megszólalnia ahhoz, hogy meglássuk, tudatára ébredjünk, átéljük: foglyok vagyunk. S a legkülönösebb az, hogy az apokaliptikus irreális blitvai realitás nemcsak Nielsent, nemcsak Knutsont fojtogatja börtönként. Maga Blitva ura, Barutanszki is, aki vak lendülettel öldököl és öldököl, saját sorsán őszintén elérzékenyülve, egy különös módon őszinte pillanatában, egy hosszú litánia végén, melyben felsorolja mindazokat az unalmas referátumokat, amiket egyetlen egy napon meg kell halgatnia és az ügyeket, melyeket el kell intéznie s amiknek végén nem vár rá más, mint „éjszakai séták, kutyák, bulldogok, strázsák, az éjszakai strázsák, akik a jelszót kiáltozzák egymásnak, végtelen hosszú éjszakák”, a maga summa summáját egy sóhajjal így formulálja meg: „egyszóval kiuttalan beauregard-i fogság”.

Rendkívül jellemző arra, hogy ebben a műben miként folyik egybe a líra az iróniával, sőt a satírával: a hóhér Barutanszki egy-egy ilyen „börtön-monológjának” ép annyi tér jut, mint akár Olaf Knutson vagy maga Nielsen börtön-monológjainak.

A hóhér Barutanszki, aki őszintén meghatódik, szentimentálissá válik, ha önmagát szemléli — „önmaga iránt egy mind melegebb részvétfélét érez” és szükséglete volna „hogy leboruljon maga előtt, hogy megcírógassa sajátmagát” — a hóhér Barutanszki, aki úgy találja, hogy nem érdemelt meg egy ilyen rút és ilyen kevésbé értelmes életet, mint amilyen az övé! A hóhér Barutanszki, aki nyilvánvalóan türelmesen, sőt ellágyulva és egyetértően hallgatja az ő udvari teológusát, a dominikánus lelkiatyát, mikor az egy a maga

nemében époly kevéssé hű Barutanszki-portréval kedveskedik neki, mint Rajevszki, aki Barutanszkit ércbeöntve, lóháton természetfölötti nagyságban mint páncélos antik hőroszt ábrázolta.

„Első naptól fogva mióta a megtiszteltetésben és szerencsében részesültem, hogy Excellenciád közelében élhessek. észrevettem, hogy ön egy a kedves, kellemes, szerezetreméltó, előzékeny emberek közül, hogy szereti a felebarátait, hogy alázatosan hajol meg azok előtt, akik alantasabbak, aki szívesen segít a rászorulóknak, hogy az emberek gondjait csodálatraméltó önmegtagadással enyhíti, hogy önzetlenül minden önző mellékgondolat nélkül szentelte magát a közös blitvai ügynek, hogy segít, hogy vigasztal, hogy igazságos, igazságszerető, őszinte és jó ember, aki szerényen és istenfélően az Úr előírásainak megfelelően él!”

Barutanszki ilyen pillanataiban meg nem értett áldozatnak érzi magát és ilyen pillanataiban kifejezetten egyetért, sőt egyformán érez magával Nielsennel:

„Igaz — s ezt egyébként maga Nielsen személyesen több ízben mondta nekki, mikor még tartott a barátságuk — hogy Blitva inkább hasonlít holmi nem sikerült abortushoz, mint egy normális szülőshez! Ez igaz! De ez az átkozott Blitva felfalta az ő személyes életét valósággal ugyan az a logika és ugyanaz a szabály szerint, mint annyi más blitvánnak. Mert ördögbe is. mi csoda kutyaélet az, ha az embernek félnie kell a saját szobalányától? Egész éjjelken át egy antipatikus fráterrel beszélgetni, aki az ő dominikánus szoknyájában talán külföldi zsoldos? Hallgatni, hogy süvölt a szél Beaugard körül, félni a saját ingerlékeny idegeinktől, százharminc kilométeres sebességgel rohanni a blitvai országutakon (ami mint vállalkozás a leghülyébb öngyilkossággal egyenrangú), élni, úgy, hogy az embernek még csak saját lakása sincs, külföldi idióták ostromgyűrűjében, írástudatlan pamflet-írók köpöcsészejének lenni és mindennek tetejébe: véetet nem érő álmatlanságban, mely már teljes éve tart, unatkozni. És ő, személyszerint ő hibás-e abban, hogy a környezete csupa hajótörött, akik tönkretették az életüket? Körülötte, az ő legintimebb közelében egyetlen egy ember sincs, akinek olyan az élete, hogy azt élni érdemes volna...”

Ez monológ, mint ahogy általában az egész „Bankett”-ben igen mély jelentőségűen az uralkodó forma a monológ. És ami párbeszéd, az vagy pusztán társalgás, vagy pedig gyilkos párba: szóbeli variációja és előkészítése, a legtöbb esetben azonban monológ kettesben. S Barutanszkinak ez a monológja is tökéletesen őszinte. És ép ez az, amivel az író rátalált a módjára, hogy kifejezésre juttassa Barutanszki — és vele együtt az egész blitvai valóság — rémeseszerű monstrosizációját. Egyáltalán lehetséges-e egyértelmű megvilágításba helyezni, erősebben kifejezésre juttatni egy állapotot és egy nem-emberi emberi jelenléte, mely minden erkölcsi mérték és erkölcsi érzék teljes feloszlásának példája mint ahogy az író azt ép ezzel — az önmagával való viszonyában — szentimentális, a szentimentális Barutanszkinak az ábrázolásával teszi. S ezzel kapcsolatban még valamit ki kell emelni. A blitvai bankett költője egész szellemi koncepciójának egyik lényeges eleme jut kifejezésre, amikor Barutanszki úgy mutatja be, hogy az éjszakán keresztül ül könyvtárszobájában a dominikánus lelkitatya, „az antipatikus fráter” társaságában és egyiket vagy több gyilkosság között, amit előzőleg vagy éppen közben rendel el, Szent Teréz extatikus bölcséletéről mesélgetve magának, valósággal fürdik „a tiszta szellem” éterikus szféráiban és a „lét és nem-lét” nagy, mély és magasztos, mindennek előtt és mindennek felett feltétlenül magasztos kérdéseket — és feleleteket — szervirozta magának a Maryland cigarettái, a feketekávé és a konyak mellé. Mint pendantja ennek a látványoknak, még a kevéssé figyelmes olvasónak is észébe kell hogy jusson Armstrong bíboros majma, akit az a maga módján szellemesen Giordano Brunónak nevez. A majom a szellemes kardinálist mindenhová el szokta kísérni és amikor Larsennek, a festőnek a

posthumus kiállítását rendezik meg a blitvai elit számára, az akadémikusok szolgálatkészen érdeklődnek a kardinális kedvencének igen tisztelt egészségi állapota iránt (mivelhogy az nem jelent meg az öngyilkos festő ezen kiállításán.) „Esik az eső és nem érzi magát a legjobban”, de lent ül a fűtött Packard kocsiban és hallgatja Londomból a rádió közvetítést, Beethoven V. szimfóniáját, melyet Toscanini vezényel.

Ez is benne van mint motívum abban, ahogy az író ábrázolja a Barutanszki éjszakai beszélgetéseit a lélekről, az élet értelméről és céljáról és az égi és földi harmóniáról, ez is, de nemcsak ez.

Van ugyanis a Barutanszki metafizikai séance-ainak még egy aspektusa, mely magából a költőnek a blitvai vízióban következetesen megnyilvánuló koncepciójából következik, abból a koncepcióból, mely a minden művész számára személyes, legszemélyesebb legelőtehetőbb kérdéssel függ össze. A kérdéssel, mellyel minden nap meg kell birkóznia, melyet le kell győznie, hogy élni tudjon, a kérdéssel: mit ér a szépség és a szellem, mit ér maga az ember s különösképp az ember, aki művész? Mit ér — és pedig nem valami absztrakt, transcendens, „mélyebb” értelemben, hanem egész földien, egész konkrétan és abból indulva ki, hogy nincs más értékmérő mint az ember és hogy következésképp csak az lehet érték, ami az embernek tesz szolgálatot.

Az evangéliumi igazság, mely szerint nemcsak kenyérből él az ember, veszedelmesen közel kerül a többi puszta jól hangzó szólamhoz akkor, amikor a közönséges kenyér, a pusztá meztelen élet maga sincs biztosítva, illetőleg akiknek biztosítva van, azoknak is csak azzal a feltétellel, hogy revolvérrel a zsebükben járnak vagy erre a célra felhasznált emberek ezrei, százezei és milliói szerzik meg nekik a kétséges biztonságot a kétségtelenül egyre tökéletesebb gyilkoló szerszámokkal felfegyverkezve. S Voltaire-nek attól az egyik, a Pascal Gondolataihoz fűzött csúfokodó megjegyzésétől, hogy „igazában egy jó szónyegszövő, óras vagy földmérő hasznosabb mint Plato” — nem lehet elvitatni, hogy meglehetősen meggyőzően hangzik. És különösen meggyőzően hangzik akkor, amikor ott látjuk Barutanszki ezredes könyvtárszobájában az ő asztali lámpája ernyőjén piros-fekete gótikus betűkkel Pascalnak az ember reménytelen magányosságáról és magányos haláláról szóló gondolatát. Pascal gondolata kétségkívül bensőséges, szorongásban és rettegésben megérett igazság. Barutanszkinak is megtetszhet s megtetszett annyira, hogy az ő rendeletére írják rá művészi kivitelben az ő asztali lámpája ernyőjére. De attól, hogy ez a gondolat megtetszett neki és mindig a szeme előtt van, szemernyit se változott semmi, a gondolat meddően megmaradt gondolatnak, Barutanszki pedig Barutanszkinak.

A diktátort Pascallal is természetesen udvari teológusa, Baltrusajtisz, a dominikánus atya ismertette meg azokon az éjszakai beszélgetéseken, melyeken szobakerül Avilai Szent Teréz, Aquinói Szent Tamás, Pascal, Leibnitz és magának a dominikánusnak misztikus interpretációi mellett mint a szent Gondviselés kifürkészhetetlen szándékainak jele, az a heves étvágy is, melyet az öregedő Barutanszkiiban a beaugardi kertész hatodik gimnazista szőke kislánya, a tizenhatéves, mint Baltrusajtisz mondja „jólnevelt, kedves, istenfélő gyermek” névszerint Solvejg ébresztett.

A regénynek, mint egésznek a szempontjából, ezekben az éjszakai beszélgetésekben a dominikánus Baltrusajtisz semmiképp se kevésbé nagyjelentőségű személyiség mint maga Barutanszki. Ez a Baltrusajtisz egyáltalán nem átlagos műveltségű és nem is átlagos tehetségű tudós férfiú. Az író, aki teremtetten, valóban nem fukarkodott s ezt az alakját szellemileg minden jóval megajándékozta, nem utolsó sorban egy valóban Bossuet-szerűen pompázó egész rendkívüli ékeszólással is. Az író ezt az ő teremtményét a maga pazar bőkezűségében határozottan lírai tehetséggel is felruházta. Ez is a „Bankett Blitvában” költője egész sajátos iróniájának egyik kifejezési módja, hogy néha, a teológus

giai professzor metafizikai szóózone fergetegébe rejtve, ép ennek az ő számára is nyilván visszatásztíóan „ellenszenves fráter”-nek a szájába ad valamit az ő saját, legintimebb, mélyről feltörő kérdéseiből és vádjaiból is.

„Mert vegye, Excellenciád, szemügyre ezt a világot itt mikörülöttünk. Vegye szemügyre a teknősbébkáknak, poloskákknak, svábbogaraknak, sáskákknak, tetveknek, húsevőknek, fenevadaknak ezt a világát, ezeket a távoli diluiviumokat és ezeket a titokzatos Afrikákat az ő moszkitóikkal és betegségeikkel, a trópusos hőségükkel, mérges kígyókkal és cethalakkal, vegye szemügyre a szörnyeknek és borzalmaknak ezt a démonikus, hieronymus-boschi világát, hol századok óta falják egymást, helyezze bele magát, Excellenciád, egy pillanatra ebbe az annyit emlegetett elementáris természetbe és ismerje el ön is, hogy ebben a pokoli zürzavarban az emberi agyvelő jelentéktelen, igen, valóság-gal szánalomraméltó tünemény! A rengeteg sötét őserdőkben, a kelevényeknek és vadállati erőknak ebben a vad emberfaló bőségében, a ragadozóknak, mammutoknak, struccoknak, oroszlánoknak, leopárdoknak ez áttekinthetetlen vérengző csordái között, a csúszómászóknak és őriásmadaraknak ezeknek a felhőiben, a viharkorbácsolta óceánoknak ebben a rémületében, vulkánok között, zivatarokban, mennydörgések közepette ez a mi dicső emberünk mezeltenül és egyedül áll itt, három liternyi vízzel a koponyájában és ha ő össze tudja hasonlítani magát az erőkkal, melyekkel az élet körülveszi, akkor elkerülhetetlenül arra a következtetésre kell jutnia, hogy neki, mint az élet egyik jelen-ségének nincs és nem lehet semmi mélyebb értelme, mint van a gilisztának az ő beleiben vagy bármiféle bőrbetegségnek az ő epidermiszén!”

S míg Barutanszki hallgatja, bizonyos emelkedett és jóleső kontenplatív hangulatban, csendes elernyedtségben félig álomba zsiibbadva élvezi, hogy végül is a dörgő szavak őt símogatják, akinek a szóbanforgó csúszómászók és őriásmadarak és vérengző ragadozók között kell élnie és működnie s észébe se jut, hogy ő, aki itt a beauregardi könyvtárszobában ilyen finom kontemp-lációkkal foglalkozik, hogy szinte imponál magának, hogy ő, akivel ilyen emel-kedett beszélgetéseket folytatnak az éjszakában, ő épp e szóbanforgó mammutok és vérengző leopárdok családjának lenne a tagja.

Ez a dominikánus valóban nem is bossuet-i, hanem olyan szuggesztív vehemenciával és a szavaknak azzal a viharos zeneiségével beszél mint maga a „Bankett Blitvában” költője:

„Röpül az ember mint a madár, az ember az ő gépei segítségével gyorsabb minden állatnál, győzedelmeskedett éghajlati nehézségeken, késsel és gyógyszerekkel gyógyzi a betegségeket, az ember már a legjobb úton van ahhoz, hogy fölébekerelkedjék a matéria ellenállásának, hogy teste ápolásával meghosszabbítsa földi létét, gyűjtött annyi tapasztalatot, hogy ezzel fölülmúl minden állatot és lám, mégis, ugyanez az ember még mindig a legközönsége-sebb, legvisszatásztíóbb, vak, félig tébolyodott, igen, valósággal veszett egy állat! Ma, a technikának ezen a magaslatán, ez az ember közelebb van a diluivális emberevőhöz mint az ember fogalmához, aki különbséget tud tenni jó és rossz között és aki tudatában van annak, hogy a ő felebarátja épúgy ember és ép annyit ér mint ő maga.”

Érthető tehát, ha Barutanszki a bibliai Saul király példájára, aki a maga búskomorsága elűzésére a lantot pengető Dávidot állította maga elé, szívesen el-hallgatja ezt a dominikánus professzort, aki valóság-gal testtévált bőségzaruja a szépenszárnyaló szavaknak, melyek mint valami csodálatos szerkezetből, az ő ajkáról a legkisebb fennakadás nélkül si-mán és könnyedén s mégis méltósággal áradnak. Csak a legszebb és legne-mesebb dolgokról folyik belőle a szó, mindig magasból tekintve át a kérdéseket és feleleteket — és sose válik kellemetlenné, mert abból, amit mond, sose kell semmiféle gyakorlati következtetést s még kevésbé bármiféle követel-ményt is levonni. Szerlatikus — és kellemes tudomány.

„Az Úr Isten irgalommal teli Felség, mindig térdreborulva s kulcsolt kezekkel kell Elébe járulni mint igazi Trónus elé. Az Isteni Törvényhozó elárulása, ez a halálos bűn, de ez a tapasztalt legbölcsebb Szuverén minden árulást jóindulatúan megbocsát és ebben rejlik az ő irgalmasságának titka: nála az erkölcsi amnesztia úgyszólván permanens...”

Mit jelent, miért kellett, milyen funkciót tölt be a blitvai bankett panorámájának teljessége érdekében és teljességében Bonaventura Baltrusajtisz? Mi az, amit ezen az alakján keresztül kellett az írónak megmutatni? S miért kellett ép ezen az alakján keresztül és miért úgy, hogy az egyház szolgájának hagyományos és hagyományoktól megszentelt brokátfényben csillogó szavai és képzettársításai közé itt, és ott is egész szokatlan módon, szinte inceskedve bele-belsőjön valamit a saját kérdéseiből, a saját megismeréseiből, sőt, lírikusan, a legsajátabb élményeiből is?

A theologia, azaz az istenről szóló tudomány avatott tanára — a vadállat Barutanszki udvarában: ez önmagában, már mint tény, mint puszta helyzet is, olyan téma, mely bővelkedik drámai elemekben. S ép ezért, amint a két, lát-szólagosan ellentétes principium — az isten embere és a hatalom mániákusa, Barutanszki között, nemcsak hogy elmarad a drámai összeütközés, hanem a theológia és Barutanszki udvara között valósággal egy eleve elrendelt harmónia viszonya bontakozik ki előttünk, természetesen nem Barutanszki udvara és személye, hanem a theológia mélységei azok, melyek új világításban jelennek meg. Kiderül, hogy az isteni tudomány voltaképp valamiféle altatódal, szerenáé, de nem az az orpheusi muzsika, mely kezessé teszi, szelíddé változtatja a vadállatot, hanem dal, mely az embertelent konzerválja, sőt valósággal diszkrét glóriát sugároz az embertelen köré. S mert így van, azért a Barutanszki-Baltrusajtisz kombináció, Barutanszkinak és Baltrusajtisznak ez az idillikus szintézise egyszerre drámaian hat, de voltairei mítoszon, mint kötélen a vér, átüt a hóhér-isten, vallási mítosz mint az ember és az emberi méltóság árulása, az isten dicsőítése mint az ember káromlása, a vallási mítosz mint a hóhér és a hóhérok címkosa meztelenedik le. És idegcsillapító, a hit idegcsillapító orgonazugása kíséretében:

„Az út Istenhez, Excellenciás uram, az Egyházon vezet keresztül... A módot, mellyel az ember eljuthat a lelki felemelkedéshez nem kell túlságosan komplikálni. Meg kell próbálni egész egyszerűen, parasztosan a Rózsafüzérrel, annakutána meg folytatni a Litániákkal, eljárni a Szent Misékre, elalvás előtt imádkozni az Ave Máriát, egy, két, három, harmincharom Ave Máriát és Excellenciád tapasztalni fogja, hogy mint olvad az emberben a tavaszi hóhoz hasonlatosan a nyugtalanság, hogy mint bugyburékolnak fel szellemünk peremén a husvétii vizek, hogy a mennyei pataknak ez a csörgedezése mint mossák ki belőlük az ördöginek mindazt a sötét üledékét, ami bennük évek hosszú során át halmozódik fel és a tapasztalat meg fogja mutatni, hogy az ima gyógybalsama sokkal hasznosabb, semmint az nekünk első pillantásra tűnik.”

Az embernek az emberhez való konkrét cselekvésekben megnyilvánuló viszonya, az, amit én és amit te teszel? Bármekkora is a szöbősége az isteni tudományokban olyannyira jártas férfiúnak, ez az ő szemében lappália, szóra sem érdemes. Az embernek a mítoszhoz való viszonya, ez az, ami fontos és mert ez az ami fontos, az ember vadállat is lehet a cselekedeteiben s a lelkiismerete mégis tiszta. A lelki higiénia itt a mítosznak azt a csodálatos képességét jelenti, mellyel a hit bő palástjának gazdag redői alatt az ember bármilyen cselekedetére igazolást s ha keres, bátorítást is találhat.

De Bonaventura Baltrusajtisz ezen a blitvai banketten mást is jelent. Ő az ember, aki szubjektíve sose hazudik, mert teljesen hiján van minden elemenszerű szubjektivitásnak, azaz karakternek. Ő a nem-igazinak, a szellemi *fau-monnyeur*-nek, az ál-mélységnek, ál-érzelemnek és ál-gondolatnak virtuóz megtestesítője, ő az az ember, akinek a szellem a jólszabott álruhája, ő annak

az intellektualizmusnak és azoknak az intellektueleknek a képviselője, akik foglalkozásszerűen és tehetségesen üzik az eredetinek a másolását, ő autentikus képviselője a szellemhez való nem-authentikus viszonyoknak, tipikus profanizátor, az ember, aki külsőleges mesterségbeli rutint inspirációként játsza ki

Majdnem mindene megvan, ami kell ahhoz, hogy az intellektuális élet valóban intellektuális és élet és a szava valóban gondolatok és érzelmek szuggesztív kifejezési eszközöként valóban élő szó legyen. És noha majdnem mindene megvan hozzá, ez a sok minden halálosan kevés, egyenértékű a semmivel mert a sok veleszületett és szorgalom és gyakorlat révén szerzett képesség között nem jutott hely egyetlenegynek. Nem jutott hely annak az egynek, amelyet nem lehet utánozni, amely mint maga az élet csak van vagy nincs minden képessége se segít, mert hiányzik belőle az a szenvedély, az életet döntően meghatározó benső kényszer, az a meghatározott és feltétlen, ellenállhatatlan szellemi imperativus, melyet egyéni ethosnak lehetne nevezni s melynek híján minden pathos csak retorika, cirkuszi szemfényvesztés, pusztá trükk. A „Bankett Blitvában” költőjének nincs szüksége nagyobb szűkületre: hogy Baltrusajtisz személyén keresztül világosan és félreérthetetlenül demonstrálja ezt az ő igazságát. Egyetlen vissza-visszatérő szó lesz a csillogón hőm-pölygő szóáradatban a dominikánus szoknya alól kilátszó lóláb. Az isteni kontemplációknak ez a buzgó művelője ugyanis az ő minden földi gyarlóságát messze maga alatt hagyó misztikus elragadtatásai csúcán sem felejt el, hogy bele-beleiktatva a mondaiba az ő „Excellenciás uram”-ját ki-kikacsintson a extazisból és legektatikusabb szárnyalásai közben is megadja Barutanszkiinak, ami Barutanszkié. Egymagában ezzel az egyetlen s mindig a legpatétikusabb pillanatokban mintegy mély lélegzetvétellel meg-megismétlődő „Excellenciás uram” szóval, mely neki tán egyben, érezhető hangszállal, a szenderté kísértett nagy úr figyelmének alázatos ébresztésére is kell, Baltrusajtisz, nem a kómikum felszabadító hatása nélkül, maga árul el mindent magáról és az ő isten iránt való buzgó szerelmének valódi forrásáról és természetéről. Miután a legmagasabb és legtisztább szellemi szférákba való kirándulás közben, a *passant* úgy is mint denúnciáns hasznossá tette magát s közölte Barutanszki: azt a titkot, amit a gyóntató székben magától a süket zongorán játszó övezgytől csalt ki, doktor Nielsen rejtekhelyét — „Galen Amanda, Promenada 5 a), emelet jobbra, Excellenciás uram” — a rövid pauza után a földi porban, frierőre kapva zavartalanul folytatja az éjszakai metafizikai *séance*-ot a fenn költ, minden alacsony anyagelvűségtől mentes isteni hárfá pengetését.

„... Ebben az ünnepi elragadtatásban Szent Teréz például úgy érezte magát, mint magányos veréb a háztetőn, a halál előtti rémületben olyannyira magára hagyva, mintha már halálra volna ítélve, úgyszólván akasztás előtt csak érzi, hogy fogja a hóhér elrúgni a zsámolyt a lába alól, de az Úr tisztítótűzében való csodálatos végső megtisztulás magasztos érzése az ő számára mégis a gyönyörnek olyan forrása volt, hogy ennek az az ő Úrban való végleges elmerülésének utána ő a földi valóságba való visszatérést szokatlan megerőltető és keserves folyamatnak érezte. Mert a vadságnak mindezek tisztátlan, pokoli, luciferi, szennyes, bűnös képei, melyek a mi mindenna életünkben körülvesznek bennünket, csak arra valók, hogy az Úr sajkájából kiköthessünk ama tulsó másik parton, a csillagfényes, isteni kontraszt partján.

Ennek a dominikánusnak a szellemi portréja nem öncél, nem azért került bele a blitvai bankett panorámájába, hogy egy szuggesztíven ábrázolt típus gazdagítsa a képcsarnokot. A blitvai bankett kompozíciós tömörségében egyes figuráknak a maguk egyéni realitásával meghatározott funkciójuk van: az egész regény alapeszméjének a kidomborításában. S Baltrusajtisszal, a nemcsak dominikánus atya, nemcsak egyházi személy, hanem „van két doktori diplomája is és híres blitvai tudós és moralista és ennél fogva semmiféle formális akadály a sincs, hogy szabad választások útján a blitvai egyetem rend

anárává válasszák meg” — Bonaventura Baltrusajtisszal nemcsak az u. n. konstruktív szellemi élet konstruktív hordozóinak, hanem magának a kultúr-értékeknek és a szellemi életnek a blitvai valóságban elfoglalt helye és szerepe, az az illúzió, az a tévhit lett megvilágítva, mintha a szellemnek azok rolnának a képviselői, akinek csak úgy, és csak annyi közülük van a szellemhez. Ikkár a gáláns Barutanszki jóvoltából az új blitvai ezresbankónak a blitvai nezőgazdaság védőangyalaként s az új igazságügyminisztérium előcsarnokában az Igazság istennőjeként látható kaliforniai Dolores kisasszonynak a szeméhez: eladják, elárulják, belőle élnek vagy akarnak élni.

„Ha el-elgondolkodott önmagán, Barutanszkinak úgy tűnt, mintha csak-igyan magas havas hegycsúcsok szürke, gránitszerű prometheuszi panorámá-ára látna, akörül pedig jeges szél sivit élesen mint a guillotine és lent, mé-yeen alatta, felhők napsütötte fehér foszlányai, onnan letről meg rekedtes nélyhangú mennydörgés hallik, lent ott esik az eső, ott füst száll fel egyene- en, ott folyik a normális hétköznapi emberi élet... A nyájak kolompja kolom- ol, csörgedeznek a vizek, családi tűzhelyek kanyargó füstje, folyondár fut fel z emberi házak falán, valahol a fal megett gyermek sir... Itt pedig fönt atétikus úr, egy apothoezis abszolút kékségében. Sasmadári távlat, mint az zresbankók tájképén.”

Ha el-elgondolkodott magán, így látta magát. Barutanszki tehát „a vele- zületet józansága” ellenére nyilvánvalóan áldozatul esett a legvásáribb olaj- yomatot gics esztétikai szugesztiojának. Ez annál érdekesebb, mert ő maga éveken keresztül kimondhatatlanul irtózott az operai gicstől... Csak semmi perai színpadi Kaukázust... Csak semmi színpadi mennydörgést vidéki szín- adon... Csak semmi papírból készült prometheuszi sziklákat...”

Barutanszki akkor, mikor egy ilyen „kimondhatatlanul irtózott” a póztól s a gicstől, lázadó volt. Akkor még a blitvai hún gimnázium hetedik osztályá- an — a hetedik bé-ben — egy padban ült Nielsennel, „egymás mellett ül- ek az utolsóelőtti padban a baloldalon az ablak mellett”. Akkor még nem eme szervezetek merényleteket, hanem ő rejtegetett a szobájában dinamitot a litvát elnyomó hunok ellen és a blitvai nyelv tanára őt, a blitvai naciona- sta forradalmárt megbuktatta, mert az iskolai dolgozatában minden ker- lés nélkül egy igen illetlen véleményének adott igen temperamentumos ki- ejezést tudniillik Európát vádolva Blitva mártír-sorsa miatt, azt írta, hogy urópát kurvának tartja, akit agyon kellene löni.

„Kimondhatatlanul irtózott” a póztól és a gicstől, mikor még maroknyi zekta élén állt, mikor még „hívó és exaltált gimnazisták” és főkép Baru- unszkin kívül egész Blitvában senki se hitt abban, hogy Blitva felszabadul- at az idegen uralom alól és feltámadhat állami létre. Azóta ebből az egy- ori kicsit nyers, de nem charme nélkül való „Naturbursch”-ból, a természet- ek ebből a vadvirágból, a szívós és vakmerő, temperamentumos, romantikus acionalista forradalmárból rajongó gimnazisták brigádjának feje, fegyveres- ök szervezője, parancsnoka, majd a Légio parancsnoka, majd a győztes Ba- utanszki, Barutanszki, a diktátor lett. És a hatalom, a Barutanszki korlátlan atalma korlátlanul hatalmába ejtette Barutanszkit.

Ez nem egyszerre történt, de többé-kevésbé rekonstruálható ennek a fo- amatnak egy-egy állomása. Már akkor, mikor a Légio parancsnokává lesz s ég csak harcol, de a Légio élén a hatalomért, Barutanszki nem ugyanaz, mint xi volt. Úgy viselkedik, úgy mozog, olyanokat mond, mint ahogy az ő el- őszelése szerint kell viselkednie, mozognia és beszélnie valakinek, aki Pa- uncsnok. Barutanszki már ekkor mint modell kezd pózban állni a történelem- ek, másolja azt a Barutanszkit, akit kezd történelmi figurának látni, Baru- unszkin úrrá lesz a frázis. És pontosan és igen jelentősen ez az a drámai pil- nat, amikor egykori gyerekkori barátjának, fegyvertársának, katonájának,

aki addig bizott benne, sőt valamikép határozottan szerette is, Nielsennek az útja véglegesen elválík az övétől.

A kis Ruppertisz — a tizenhatéves gyerek ügyét valóban nem lett volna nehéz rendbehozni, ha olyan emberek vették volna kezükbe az elintézését, akik megmaradtak legalább is épeszű embereknek, persze mindenek előtt embereknek. A kis Ruppertisz, noha a Légiónárius volt, tüzér, nem viselkedett hőiesen. Nyilván a mamája engedélye nélkül, pillanatnyi felbuzdulásban, más gimnazisták példáját követve állt be a blitvai szabadsáért harcoló Légiónáriusok s a mamája, aki reszketett a kisfia életéért, kétségbeesett levelet írt neki, olyan kétségbeesetten, hogy a kis Ruppertiszra átragadt a pánik, megbánta, amit tett és nyafogni kezdett, hogy haza akar menni, vissza a mamájához, Vajda-Hunenbe. S közben ostobaságokat is beszélt tudniillik azt, amit a mamája írt neki arról, hogy Vajda-Hunenben úgyis nem győzelem, hanem akasztófa vár Barutanszki légiónáriusaira. A tüzérosztág parancsnoka úgy találta, hogy ez elég ok arra, hogy a kis Ruppertiszt agyonlövesse. Nielsennek, aki akkor az egész szektor parancsnoka volt, meg kellett volna erősítenie a halálos ítéletet, de ahelyett Nielsen magához hívatta a kis Ruppertiszt s miután a taknyosnak egy-két nyaklevest adott és lehordta, visszaküldte az osztágához. Ott Nielsen jóváhagyása és tudta nélkül a fiút mégis agyonlőtték, őt pedig Barutanszki, a Parancsnok magához hívatta, hogy felelősségre vonja, mert visszatuasította a halálos ítélet megerősítését. Nielsen meg abban a hiszemben, hogy ahhoz a Barutanszkihoz megy, aki egykor osztálytársa volt és azóta is barátja. De ezt a Barutanszkit nem találja. Egy „sötét, néma, méltóságteljes és előírásosan parancsnoki” Barutanszki áll előtte. Nielsen még mindig keresve azt a Barutanszkit, akit ő ismert, próbál ahhoz beszélni, ahhoz az ismerős emberhez.

„Bizonyos értelemben valóban képes lett volna, hogy légiónárius gyanán működjék, de viszont egy másik, emberi értelemben csak egy kis taknyos afféle elkényeztetett anyámasszony katonája volt, gyerek, aki előttem térdre esett és úgy ment vissza az osztágához mint valami kisdíák, aki túlesett a javítóvizsgán. Becsületszavát adta nekem, hogy meg fog javulni és mint valódi taknyos, kezét csókolj nekem.

— Nielsen, én csolálkozom rajtad! Az amit beszélsz, az tiszta defetizmus. És ha nem volnál Nielsen és nem tudnám, hogy Nielsen vagy, itt a helyszínen nyomban agyonlövetnélek, megértettél? Nekem nem kellene a Légiónárius vénkisasszonyok, nekem katonatisztek kellene! Katonák! A parancs parancs és a szolgálati szabályzat szolgálati szabályzat tekintet nélkül arra, hogy ötdik gimnazisták vagy egy szektor parancsnoka vagyunk-e. Megértette ör nagy úr?

A kérdés — megértette-e — nyilván pusztá retorikus nyomatékknak volt szánva. S a replika, a Nielsen replikája viszont az emberé, akit ép retoriku nyomatékok billentenek ki legkevésbé az erkölcsi és intellektuális egyensúlyából. Nielsen rövid replikája nyilvánvalóvá teszi, hogy megértette, hogy k az a Barutanszki, akivel szembenáll. Ez az, amit megértett. S ezt így fejezi ki:

„— Pardon! Nem értettem meg, Parancsnok úr! Mi egymást egyáltalán nem értjük” — mondja és igazat mond. Pontosan az igazat. Mert ebben a pillanatban és ettől a pillanattól kezdve eközött a két ember között a közös nyelv megszűnt közös nyelvének lenni. A replika ezzel azonban még nem ér vége Nielsen a ritka emberek közül való, akik teljesen immunisak a hatalom szuggesztív mágiájával szemben és ezért majdnem hanyag közvetlenséggel azt mondja még a Parancsnoknak — „Menj a fenébe ezzel a te logikáddal! Ne azért álltam be a Légiónáriusokba, hogy hóhér legyek!”

A parancsnok kérdésére „megértette-e?” az alárendeltnek tudvalevően fejelemzetten azt kell felelnie, hogy igenis. Nielsen tehát a pardonjával s azzal

hogy azt mondja „nem értettem meg”, csúfot úz a parancsnokból s annál inkább, mert rááll a hivatalos szolgálati nyelv használatára — „Parancsnok úr” — de azért áll rá, hogy a parancsnokkal együtt magából a hivatalos szolgálati nyelvből is csúfot úzzon. Ezzel elárulja, hogy a légionáriusi egyenruhában is megmaradt fölényes és gondolkodó személyiségnek, autonóm egyénnek, megmaradt Doktor Nielsennek, mert nem azok közül a — dideroti értelemben — rossz színészek közül való, akiken urrá lesz a mindenkori szerepük, hanem azok közül, akik mint alakítók és alkotók szenvedve is őrzik és megőrzik egyéni öntudatuk különálló szuverenitását. Doktor Nielsen azok közül a kevesek közül való, akik teljes odaadással töltik be a szerepet, melyet meggyőződésből vállaltak, sőt elkölcslileg életszükségletük, hogy találjanak egy meggyőződéssel vállalható szerepet a közösségben. De nincs az a vállalt szerep, melynek olyan hatalma kerekedhetne fölöttük, hogy automatává tegye őket. Ha itt a pillanat, akkor Doktor Nielsen egy szempillantásra visszatalál magához, voltaképp nem is visszatalál, hiszen nem veszette el magát. Egy az ő számára magától értetődő spontaneitással egy csapásra — a szerepéhez való viszonyát tekintve kívülről, azaz belülről cselekszik, belülről szólal meg, mondván:

„— Menj a fenébe...”

Meg-megtörténhet s meg is történik a diktátor Barutanszkival is, hogy hogy spontánul szólal meg, de önála ez nem onnét ered, hogy fölötte állt vagy áll a szerepének, hanem, hogy kiesik a szerepéből, a szerepből, mely egyébként oly korlátlan hatalommal diktálja a diktátornak a cselekedeteit és a reflexiót, hogy ő maga se tud már kiigazodni, maga se tudja már, hol kezdődik ő, aki egykor Barutanszki volt és hol a szerep, hol a póz és hol az, aki pózol, mi az, ami pusztá dekoratív gics és mi az, ami többé-kevésbé az ő valóságos szubsztanciája.

A „Bankett Blitvában” költőjének egyik legmélyebb megismerése jut szenvedélyes erejű kifejezésre abban, ahogy a gicset, az antihumánus valóságnak ezt a termékét, mint az antihumánus valóságnak termelőjét, mérgét, az emberi elaljasodás folyamatában aktíve erkölcsellenes romboló tényezőt ábrázolja. Roman Rajevszki, aki a vallásos nagy művészt pózolja, már maga is elhiszi, hogy nem pusztán szemfényvesztő, mint ahogy néha Barutanszki is elhiszi, hogy csakugyan kívülről és belül hasonlít a lovasszoborhoz, melyet az ő dicsőítésére a blitvai szobrása, Roman Rajevszki készített. Rajevszki kőben és bronzban idealizálja Blitvát és Barutanszki, Barutanszki maga meg emberek élete árán, élő emberek húsát és véréét áldozza az oltáron, melyet Rajevszki „szépit” és díszít és melyet Baltrusajtisz atya a misztikum illatos tömjénfüstje ködébe burkol. A gics, mint amilyen a Waldemaras emlékműve és a Barutanszki lovasszobra, nemcsak esztétikai, hanem erkölcsi büntény is. A gics nemcsak hozzátartozik a blitvai valósághoz, nemcsak szervesen következik belőle, hanem ennek a blitvai valóságnak biztatója, védelmezője, konzerválója, bűnrészes benne. A kérdést, melyet elsőnek Nielsen vetett fel, hogy hát jó felebarátaim, csakugyan fenevadak vagyunk-e, a kérdést, melynek szenvedélyesen emberi agyból fel kellene törnie, a Rajevszkik gicse érzelmes ál-válasszal némítja el, a szellemi üresség borzalmát az üresség patétikus poétizálásával kendőzi el.

„Belesüppedve az ő karosszékébe, lábával a kandalló szélén, érezve hogy süt át a lobogó tűz melege a csizmája puha bőrén, a negyvenharmadik Maryland jaune cigarettája füstjében, Barutanszki mintegy félálomban hallgatja ezt a virtuóz litániát, a díszítő jelzőnek ezt a szónokian tökéletes felsorolását, a fejében pedig zavaros képek rajzanak...”

S e zavaros képek között — ép akkor, mikor Baltrusajtisz az Úrnak a másik, a tulsó parton kikötő sajkájáról beszél — az igen világos megállapítás bukkan fel, hogy mindez „hülye komédia, amelyben neki ez a besugó Szent

Terézről szaval” s nyomban azután, hogy Baltrusajtisz az Úr sajkájával már ki is kötött „ama tulsó másik parton, a csillagfényes, isteni kontraszt partján”, Barutanszki a szavába vág:

„Á propos” — mondja Barutanszki s az ember azt hinné, hogy „a csillagfényes, isteni kontraszt partjával” kapcsolatban támadt valami képzettársítása. Barutanszki azonban a csillagfényes isteni kontraszt partja egy „csak látszólag nem megfelelő, de igazában igen logikus asszociációt ébreszt. „Á propos, Baltrusajtisz! Megsürgette-e már azt az aláírást az építésügyi minisztériumban? Nekem a pénzügyminiszter még tegnap megtelefonálta, hogy az öszszeg a maga szemináriuma építéséhez biztosítva van... Mennyi is kell hozzá?”

— Háromszázezer lejt kértünk, Excellenciás uram!

— Hát akkor, Isten áldja, doktor! Szervusz! Fáj a fejem! Mára elég ezekből a maga badarságaiból! Isten áldja!”

Baltrusajtisz atyához viszonyítva majdnem rokonszenvesnek hat Barutanszki, amikor hirtelen és így vet véget az éjszakai metafizikai teológiai misztikus séance-nak. Végül is még ha Barutanszki hangja is, de őszinte emberi hang hasít bele ennek a beauregardai metafizikai dancingnak csillagfényt és égi szerelmet utánzó talmi félhomályába. És mégis, alapos félreértés volna, hogyha Barutanszkinak ezt az Isten áldját és Szervuszát annak a „menj a fenébe...” pendantjának vélnénk, mellyel Doktor Nielsen spontánul és könnyed formában a szellem legmélyebb, a szellem halálos komolyságával tesz tanúságot az ember mellett vagyis a hamis ideálok bitorolt pátosza ellen. A Barutanszki szavában — „Mára elég ezekből a maga badarságaiból” — ép az, ugyan az az üres unalom szólal meg, mely nélkül az éjszakai séance-okra sor se került volna, a hatalmasnak és a hatalomnak az a szellemi tartalmatlanság szólal meg, mely képtelenné teszi Barutanszkit arra, hogy bármit is, ami emberi és szelemi érték, egész komolyan vegyen, nielseni értelemben és nielseni módon komolyan. Nem azért nem tud semmit, ami emberi és szelemi érték, komolyan venni, mintha szkeptikus vagy ép hitetlen volna. A székszis és a hitelenség is egy meghatározott és saját benső attitűdöt, meggyőződést tétel fel. Barutanszki azért nem tud semmit se egész komolyan venni, mert ő maga szellemileg üres és szellemileg céltalan, mint maga az az öncélúvá vált erőszak. Ez az üresség az, mely áthatolhatatlanná, ethikai vagy esztétikai értékek átélésére képtelenné teszi. És ez az üresség az, mely miatt őt magát is meg-megtéveszti a saját „történelmi” póza, a saját lovasszobra és talán a rossz gyerekkori olvasmányjaiból vett elképzelései arról, hogy milyennek kell lenni Blitva mítikus lovagjának. Ez a szellemi tartalmatlanság az, mely miatt fascinálja a saját „történelmi” szerepe és figurája. Szörnyeteg, akinek azonban izlésben vérrokona az a kispolgár, aki a maga zűrzese és józansága elől menekülve, élvez a mítikus kulisszákat, a maga egyházi és történelmi szentképeit, a nagy gesztusokat, a retorikát — mindazt, ami elűt a valóságos életétől s valamiképp bearanyozza fényével „az igazi”, azaz az ő számára egyetlen komoly valóságot, a piszkot, melyben éjjel-nappal komolyan hempereg.

Ép azért, mert minden szellemi produktum már eleve a való élet — tudniillik az ő valóságos élete — határain kívül esik, Barutanszki számára az intenzív szellemi élet minden terméke valamiképp irreális, a való élet szempontjából végső fokon indifferens s, nem lehet beleszólása a való, a gyakorlati életbe. Voltaképp leereszkedően viszonylik az efféléhez, ép úgy mint a Baltrusajtisz rajongást mimelő büvészmutatványaihoz. Számára mindez gyerekjáték, amivel ha ép kedve tartja, elbabrálhat a felnőtt ember is. S ezért ha Barutanszki veszi „használatba”, méltóságát veszti, félreértésnek esik áldozatul, a gics szerepét tölti be minden szellemi produktum. Még Pascal is.

A „Bankett Blitvában” egyik nagy és talán legkeserűbb fejezete, a „Larsen nokturnója” ép erről szól. A posthumus kiállítás, ami az öngyilkos festő mű-

veiből a blitvai Tudományos és Művészeti Akadémia nagytermében pazar pompával rendeznek meg, arról beszél, hogy van a szónak rosszabb sorsa is, mint amilyen a pusztába kiáltó szó. Rosszabb a szó sorsa, ha olyan fülekhez jut el, melyek minden szót, a szót is, mely ökölcsapás, a titáni, a viharos, a teremtő szót is, frázissá aljasítják, érdekes szóvá, szép szóvá, kuriozummá, társasági muzsikává. Maga Larsen öngyilkossága „nem dülta fel mint valami sötét jelenség a blitvai kedélyeket, hanem inkább úgy hatott mint valami többé-kevésbé izgalmas napi szenzáció, amilyen Európa minden artisztikus központjában elő-előtordul, tehát igazában csak szintén arra bizonyíték, hogy e tekintetben Blitva is minden nappal jobban és jobban európaiosodik.” A posthumus kiállítás maga pedig egyetlen bizonyíték amellett, hogy jobb sors pusztában kiáltó szónak lenni, mint lázadó és vádló ordításnak a blitvai akusztikában. Larsen egész élete és műve — s az életéhez hozzátartozik az önkéntes halála is — egyetlen tartós, az örület határáig fokozódó intenzív tiltakozás a gics és a frázis, azaz az ellen az egész életet színesen és véresen elárasztó szennyes hazugság ellen, melynek a gics az apotheoizisa. S hiábavaló élet és hiábavaló halál. Ennek a tiltakozásnak, még ha ingeniózus szuggesztivitással kapta is meg a maga művészi kifejezését, nem a kétségbeesett szenvedélye, hanem a blitvai akusztika szabja meg a rezonanciáját.

A vigjátékok olyan félreértések sorozatára épülnek, melyekről a végén kiderül, hogy félreértsek voltak, de ha félreértés a legvilágosabb közlésnél is erősebb, ha a legnagyobb szellemi erővel szemben is a szellemtelenség válik tulerővé, a kómikus játék helyett a tragikus ember áll előttünk, a magányos ember, akinek mindennek tetejébe egy hamis diadallal még a magányosságát se akarják meghagyni. Ha még halottaiban is megköveznék, ezzel némi megértésnek adnák jelét, de az ünnepléssel, azzal, hogy a blitvai elit Armstrong kardinálissal és Roman Rajevszkivel és Barutanszki hitvese, a műkedvelő költőné magas védnöksége alatt tisztelettel adózik a blitvai Akadémia palotájában Blitva nagy fia művészetének, ez csak azt jelentheti, hogy Larsen hasztalan élt, hasztalan festett és hogy csak akkor cselekedett logikusan, mikor — ahogy Nielsen mondja — „eltűnt egyetlen elköszönő szó nélkül”.

A blitvai bankett egész költői koncepciója szerint az esztétikai értékek sorsa elválaszthatatlan az erkölcsi értékek, tehát az ember sorsától. Ezért válik a blitvai realitás adekvát szimbólumává a mítikus frázis, a blitvai gondolat, a pán-blitvai elhivatottság és a gics, az Akadémia előcsarnokát ékesítő babérral koszorúzott Blitva, a Barutanszki lovasszobra és a romantikus költőnek, Waldemarasnak emlékműve, ki valóságban idegenben elhagyottan és ifjan pusztult el, de az emlékmű szerint maga Blitva nyújtja neki a lantot s hozzá még bársonypárnán.

Hangsúlyozni kell: a „Bankett Blitvában” nem didaktikus költemény. De ha az volna, akkor sem domboríthatná ki élesebben az író a konfliktusok szellemi tartalmát. S ezért a tény, hogy a „Bankett Blitvában” nem didaktikus költemény, semiképp se jelenti azt, hogy nem tanít a maga módján. Ep azzal, hogy nem tanít, hanem megrendít és az olvasó termékennyé tett szenzibilitására bizza a gondolati rezonanciát. A maga módján tanít, úgy mint Larsen, aki mikor szoborral adózik Waldemaras emlékének, nem száll vitába Rajevszkivel és Barutanszkiival, hanem vallomást tesz, de úgy, hogy az által, amit ő megvall, láthatóvá válik az is, amit Barutanszki és Rajevszki nem vall meg.

„Mindenek felett itt csillogott fekete bársony párnán, Blitva dicsőségének, Waldemaras Andrásnak az ezüst feje. Fekete bársonypárnán alvó ezüst feje a poétának. Waldemaras Andrásnak, aki száműzetésben huszonhétéves korában halt meg tüdőbajban és itt a fekete párnán aluszik mint valami blitvai nostromo, régi tengerész, svéd tengerész-szakállal, egy geniális arcú jól felépített átgondolt architektúrájával, egy ember, aki tragikusan

hullt el, de nem adta meg magát. A kudarcnak mind e szimbólikus, történelmi gyalázata felett eluralkodott egy magasabbrendűen titokzatos költői, látnoki mosoly, amelyen győztesek ajkán ül ki. Emellett az ezüstös mosoly mellett azonban, az ezüstös borzas szemöldökök erős, kemény, monumentális íve alatt, feneketlen mély kutakhoz hasonlóan tátongnak a szemgödörök, véssóvel kivésve és bekenve kátránnyal, megdermedt kátrány tömegével, mely vastagon enyvesen csurog e szemgödörökből és folyik barnán mint a rágott bagó bele a költő szájába, melyen egy benső magasabb látnoki mosoly s alkalmasint valami verssor lebeg! Ez a Waldemaras András fekete bársonypárnán, ez valójában Larsen Sigismund in personam! Ez valójában önportré-szerű larseni vallomás az ő tulajdon életéről, az ő tulajdon tragédiájáról, magáról a legintimebb titkos magáról, ez intellektuális-morális skalpja annak a Larsen Sigismundnak, aki levette a falról az ő utolsó festményét és még egy szöveget vert be, hogy biztosabb legyen a halála!”

Doktor Nielsen, aki még él, amíg ott áll az anyagba örökített félelmes vallomás, az egész élet, egy egész állapot megmásíthatatlan, világos és ép világosságában kísérteties ténye előtt és nézi — „és nem tudja levenni a szemét a furcsa, sötét, vak, feneketlen gödrökről, melyekből csurgott az enyves, bűzös, ragadós barnás kátrány, hasonlatos voltaképpen annak a blitvai sárnak a színéhez, amely minden oldalról fröccsen és minden lépés alatt cuppog és minden ezüstös magasabbrendű moccanásra úgy nyílik meg mint a sír szája és elnyel minden erőt, mely valaha is urrá akart lenni és győzedelmeskedni ezen a sáros blitvai temetőn” — nézi doktor Nielsen mintegy megbabonázva ezt a műremekbe örökített vallomást és vádat. Sehol sincs kimondva, de nyilvánvaló: Niels Nielsen a fekete bársonypárnán nemcsak Waldemaras és nemcsak Larsen sorsát, hanem az ő tulajdon koponyáját is látja. S már nem Waldemaras, nem Larsen és nem is Doktor Nielsen feje, hanem maga a szépség és maga a gondolat, az Ember az, aki a blitvai intellektuális, politikai és közgazdasági elit eme jól sikerült, pazar házimulatságán a blitvai Akadémián értelmetlenül, értetlenül, a maga elhagyott, áthidalhatatlan magányosságából mered reánk feneketlen sötét szemgödreivel a fekete bársonypárnáról.

S a Larsen nokturnója nem volna magának a győzhetetlenül bárgyú, gonosz fintorral fizető Sorsnak a zenéje, ha nem úgy volna, hogy igaza van Nielsennek: ezen a posthumus kiállításon ő előre látja a blitvai előkelőségek-ből alakult hazafias bizottságot, mely majd Larsennek, mint Blitva nagy fiának szobrot emeltet. Rajevszki tán már tervezi is az emlékművet, melynek segítségével Larsen, aki életét és művét arra tette fel, hogy mítoszromboló legyen, Larsen is csak a minden szörnynél falánkabb és szívósabb blitvai mítoszt fogja egy új motívummal gazdagítani. Ez a blitvai Fortinbras dübörgő indulója. Nielsen hallja, tisztán hallja, hogy ez az, ami túlharsog, elnyel, eltemet mindent, ami kérdő, követelő, lázadó, mindent, ami emberi, szépséget és igazságot. Mit ér a szó ott, ahol egy egész élet és halál, egy egész életmű, mint a Larsené, a blitvai elit szórakoztatására nyújt alkalmat? A Nielsen világának köre és a Barutanszki és a Rajevszki körei között nem jöhet létre kontaktus, közlés, megértés. A szobrok, a képek, a versek épúgy mint a Nielsen nyílt levele Barutanszkihoz? A mítosz, a gondolattal és a szépséggel szemben immunis mítosz szellemileg sebezhetetlen marad és aki elvérzik, az csak az ember.

Niels Nielsen azonban még él. S mint a boldogult Larsen, úgy az ő számára is élni mégis csak azt jelenti, hogy itt a kényszer öbenne, hogy kifejezze azt, ami benne van. Hogy cselekedjék. De mi az, amit tenni lehet, ami itt még tett, az ő tette lehet?

(Folytatása következik)